

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ДЕТЕРМІНАНТ УСПІШНОСТІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДИХ ОФІЦЕРІВ ДО ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються індивідуально-особистісні показники успішності у соціально-психологічній адаптації молодих офіцерів до військово-професійної діяльності

В статье рассматриваются индивидуально-личностные показатели успешности в социально-психологической адаптации молодых офицеров к военно-профессиональной деятельности

In the article the indexes of individually-personalities of success are examined in socially-psychological adaptation of young officers to military-professional activity

Проведене нами дослідження служби молодих офіцерів показує, що успішність соціально-психологічної адаптації є вагомим фактором, що зумовлює ефективність їхньої військово-професійної діяльності.

Актуальність ця проблема набуває у період опанування молодими офіцерами первинної офіцерської посади, що зумовлюється декількома обставинами: по-перше, темп адаптації молодих офіцерів відображається на результатах навчально-бойової діяльності; по-друге, період “входження” молодого офіцера в нове соціальне середовище, опанування первинною офіцерською посадою пов’язаний із загальною соціалізацією особистості, в цей час відбувається активне формування якостей особистості військовослужбовця як громадянина та військового фахівця; по-третє, дослідження, проведені нами у військах, свідчать про наявність прямого зв’язку між труднощами в ході адаптації молодих офіцерів і відхиленнями від службових і моральних норм в їх військово-професійної діяльності.

На актуальність цієї проблематики вказує й начальник Генерального штабу-Головнокомандувач Збройних Сил України: “Особливу увагу необхідно приділити відновленню наставництва, забезпеченню піклування, турботи, навчання та виховання молодих офіцерів у їх професійному становленні” [1].

У зв’язку з цим, важливим, на сьогодні стає завдання пошуку засобів, які активізують успішність соціально-психологічної адаптації молодих офіцерів до військово-професійної діяльності.

Результати дослідження:

Суттєву роль в процесі психічної і, в першу чергу, психосоціальної адаптації відіграють пов’язані з особистісно-типологічними характеристиками здібності індивіда до динамічної перебудови системи відношень індивіда, настанов, життєвих цілей. Якщо індивід гнучко взаємодіє з оточенням, його можна віднести до адаптативного типу особистості і навпаки, якщо на повсякденні завдання людина реагує не гнучко і погано виконує їх, якщо звичайні дії і враження викликають дискомфорт, то це слабо адаптативна людина чи, навіть, паталогічна. Психічна адаптація індивіда в групі неминуче вимагає вміння і готовності психологічно прилаштуватися до оточуючих, проявляючи взаєморозуміння та поступливість, стримуючи емоційні пориви, всупереч егоцентричним тенденціям.

При дослідженні властивостей особистості нами використано концептуальний апарат до поняття особистості основу якого складає теорія провідних тенденцій Л.Н. Собчик [2, 7, 8].

Особистість це – відкрита зовнішньому світу саморегулююча система, що включає наступні підструктури: мотиваційна спрямованість, емоційна сфера (стиль переживання), стиль мислення (інтелектуальні здібності, спосіб сприймання, обробки і відтворення інформації), спосіб спілкування з оточуючими (індивідуальний стиль міжособистісної поведінки). Вищі рівні самосвідомості, соціальна спрямованість і ієрархія цінностей індивіда формується не тільки виключно під впливом соціуму, але й залежить також від індивідуального тропізму, вибірковості, неусвідомленого потягу, що значно обмежує кількість

Питання психології

ступенів вибору конкретної людини при засвоєнні нею багатоманітності оточуючого світу. Якщо по вертикалі тенденція пронизує різні спектри особистості: базові властивості, риси характеру, то по горизонталі тенденція включає в себе той індивідуальний стиль, який проявляється в основних підструктурах особистості: емоційні особливості, мотиваційна сфера,

когнітивний стиль і комунікативні властивості.

В процесі діагностичного дослідження, за допомогою індивідуально-типологічного опитувальника (ІТО) виявлялися такі провідні тенденції як тривожність, агресивність, сензитивність, інтроверсія, екстраверсія, емотивність, ригідність і спонтанність (рис.1).

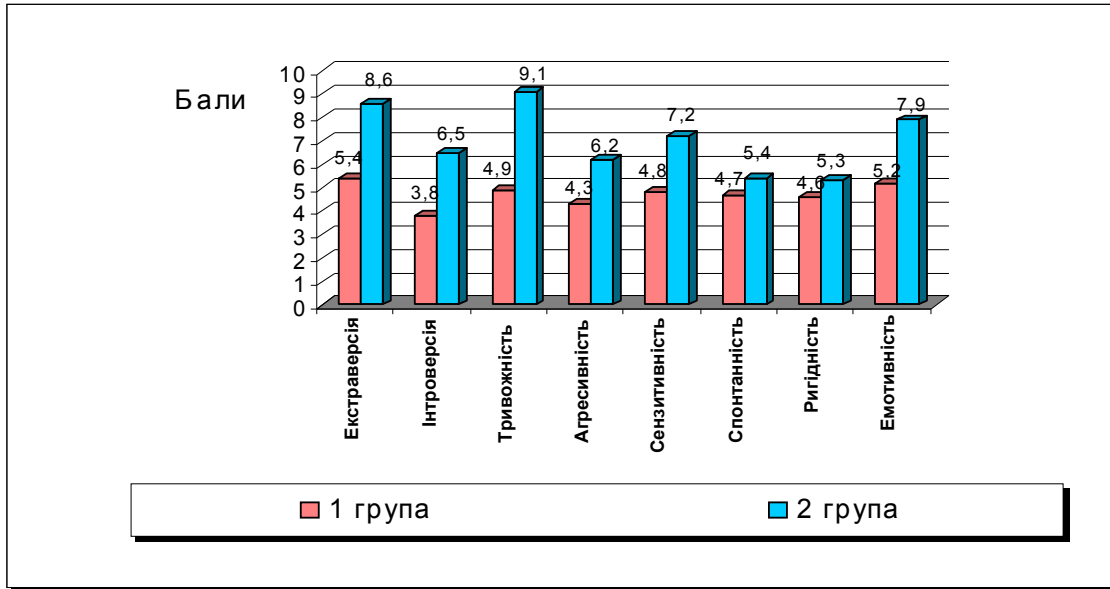

Рис. 1. Індивідуально-типологічні властивості офіцерів досліджуваних груп

Додатково виявлялися також особливості когнітивного стилю і індивідуального стилю міжособистості поведінки. Психодіагностичному обстеженню підлягали офіцери ($n=171$), які проходять військову службу в частинах і підрозділах ЗС України. Отримані результати дали можливість виявити дві групи офіцерів, які відрізняються за своїми індивідуальними характеристиками що свідчать про провідні тенденції і міру їх вираженості. Умовно їх назвемо 1 група-адаптовані і 2 група-недостатньо адаптовані офіцери. На підставі отриманих профілів робилися діагностичні висновки щодо міри адаптації останніх до умов військової служби.

В основі кожної тенденції лежать базові типологічні властивості, до яких відносять інтроверсію, екстраверсію, тривожність і агресивність. Для 1 групи ($n=102$) за шкалою екстраверсії середньогрупові показники складають 5,4 бала, що свідчить про помірну зовнішню активність військовослужбовців, імпульсивність, реактивність та ін., що дає можливість їм краще орієнтуватися і пристосовуватися у зовнішньому світі, проявляти ініціативність, гнучкість

поведінки тощо. За шкалою екстраверсії для 2 групи ($n=69$) середньогрупові показники складають 8,6 бала, що свідчить про високу зовнішню реактивність і низьку інтрапсихічну активність і відображає звернення індивіда до реальної атрибутики оточуючого світу власного "Я". Отримані показники свідчать також про підвищену схильність до спілкування, однак остання може супроводжуватися поверховістю і відсутністю глибини у стосунках з оточуючими.

З шкалою інтроверсії середні групові показники для другої групи складають 6,5 бала, що є свідченням про достатньо високу інтрапсихічну активність і відображає прагнення індивіда до занурення в себе, у світ свого "Я", який суб'єктивно сприймається як більш значимий в порівнянні з оточуючою реальністю. Отримані показники є свідченням певної замкнутості, прагнення до уникнення спілкування з оточуючими, вибірковість в контактах. Іншими є показники досліджуваних що увійшли до першої групи, для яких середньогрупові показники інтроверсії складають 3,8 бала. Отримані дані свідчать про те, що незважаючи на високу чутливість до життєвих проблем у

останніх все ж таки залишається домінуючою тенденція до екстравертованості, що не можна сказати про досліджуваних другої групи, для яких спостерігається чітке вираження протилежних тенденцій і свідчить про певну внутрішню психічну напругу.

Наступною провідною тенденцією в структурі особистості є тривожність. За індивідуально-типологічним опитувальником для першої групи показники тривожності складають 4,9 бала, що є свідченням помірних переживань офіцерів пов'язаних як з виконанням службових обов'язків, так і з реалізацією своїх життєвих замислів. По-іншому тривожність, як базова тенденція, проявляється у досліджуваних другої групи. Так, для останніх середньогрупові показники складають 9,1 бала, що свідчить про достатньо виражені переживання, які пов'язані зі змінами оточуючого середовища, так і внутрішньої організації людини, а також можливими іншими явищами, що порушують звичайний стереотип. Зазначені групові показники підтверджують тенденцію до блокування активності з боку досліджуваних, а тривале переживання такого стану може призводити до дезадаптивних форм прояву тривожності. В основі підвищеної тривожності, як зазначає ціла низка вчених [3, 4, 5, 6, 7], лежить слабкість "Я", що проявляється в протистоянні тиску, який чинить на людину вплив середовища, життєві обставини тощо, тому корекція сили "Я" значною мірою буде сприяти збереженню психічного і фізичного здоров'я особистості, забезпеченню її конгруентності.

Протилежною шкалі тривожності, згідно теорії провідних тенденцій, є агресивність. В процесі діагностичного опитування середні групові показники за шкалою агресивності для першої групи склали 4,3 бала, що свідчить про наявність помірної, впевненої тенденції самоствердження, захисту власного "Я", які не супроводжуються порушенням міжособистісних контактів.

Значно вищими є показники для другої групи, які склали 6,2 бала і є свідченням про наявність вираженої тенденції до самоствердження, активної самореалізації, відстоювання власних інтересів. Однак, кількісні показники даної властивості дають підстави стверджувати про достатньо виражений егоцентризм і схильність до

агресивної манери самоствердження всупереч інтересам оточуючих, аж до можливих явних агресивних висловлювань і агресивних дій. З іншого боку, яскраво виражену агресивну тенденцію, певною мірою врівноважує шкала тривожності, прояви якої дещо запобігають від необдуманих дій і виступають своєрідним засобом рівноваги між ситуаціями що викликають переживання гніву і страху.

Проміжні характеристики представляють собою поєднання сусідніх властивостей, синтез двох провідних тенденцій, що відображаються в соціальній активності індивіда. До проміжних типів належать сензитивність, емотивність, ригідність і спонтанність, які поєднані зі смисловими тенденціями утворюють різні такі стилі поведінки як конформний, залежний, індивідуалізований, конфліктний, неконфліктний, лідерство, комунікативність і компромісність.

За результатами опитування виявлено наступні середні групові показники. Для першої групи шкала емотивності складає 5,2 бала, що є свідченням вираженої емоційності, вразливості-афективної сприйнятливості суб'єкта до емоційних впливів, імпульсивності та емоційної лабільності. Однак, для другої групи показники емотивності набувають ще більшого значення і складають 7,9 бала, що є ознакою підвищеної лабільності нервових процесів які проявляються в швидкій мінливості емоційного настрою, вираженої активності в залежності від референтної групи, з тенденцією до більш стійкої самореалізації. Отримані дані свідчать про те, що досліджувані схильні до впливу середовища, але й самі намагаються здійснювати вплив на оточуючих.

Наступним типом, який належить до змішаних типів реагування є ригідність за результатами дослідження за даною шкалою групові показники для двох груп складають 4,6 і 5,3 бала відповідно, що свідчить про помірно виражену тенденцію до педантизму, настороженості, підозри, а також помірно вираженої конфліктності. Оскільки властивість ригідності характеризується поєднаннями суб'єктивізму інтроверта з інертністю і наполегливістю, то отримані дані також свідчать про певну пасивність, безініціативність досліджуваних, яких важко "підняти" на будь-яку справу. Однак, тенденція по ригідності певною мірою врівноважується тривожністю і

синтезивністю, що дає підстави стверджувати що ригідність як правило не буде проявлятися оборонно-агресивними реакціями.

Сензитивність і спонтанність ще два типи, які належать до змішаних. За діагностичними даними для сензитивності групі показники досліджуваних першої групи складають 4,8 бала, які свідчать про незначне підвищення чутливості з боку досліджуваних до впливів середовища, помірно виражені тенденції до конформізму і залежності від безпосередніх начальників. Для досліджуваних другої групи показники сензитивності складають 7,2 бала, і є свідченням значного підвищення чутливості досліджуваних стосовно різних впливів середовища, з чітко вираженими реакціями на емоційну теплоту чи холодність психологічного мікроклімату. Ця характеристика є результатом сформованого патерну включеного в структуру слабого типу реагування, залежність від схвалення оточення. Отримані дані також можуть свідчити про схильність досліджуваних орієнтуватися у своїй поведінці на авторитет більш сильних осіб, певну конформність тощо. Поєднання тривожності разом з інтровертованістю дає підстави для висновку, що досліджуваним властива тенденція до розвитку “слабкої” особистості, яким більшою мірою властива залежність від зони афіліації, і меншою від впливів середовища.

Протилежною тенденцією синтетивності є спонтанність, яка в поєднанні з екстравертованістю і агресивністю формує два стилі поведінки лідерський і незалежний. За шкалою спонтанності для досліджуваних групі результати склали 4,7 і 5,4 бала відповідно, що свідчить про виражену тенденцією до пошукової активності, напористості і реалізації сильного аспекту власного “Я”. Однак із-за наявності сильно виражених тенденцій за шкалами тривожності і сензитивності, спонтанність не може реалізуватися у вигляді підвищеної імпульсивності чи антисоціальних дій. Тобто, фактори тривожності і сензитивності представляють собою показник міри вираженості інтериоризованого соціального контролю, що зумовлює деяку збалансованість в поведінці, сприяє нівелюванню окремих самопрезентаційних аспектів “Я”, задоволення вимог соціуму тощо.

Отже, розглянувши отримані діагностичні дані вивчення індивідуально-типологічних властивостей особистості необхідно відзначити, що для досліджуваних характерними є чіткі типологічні тенденції, які відображають індивідуально-особистісні властивості. Для молодих офіцерів першої групи за даними дослідження виявлено здебільшого помірне вираження всіх тенденцій за винятком екстравертованості і емотивності, які свідчать про достатньо високу активність, навіть оптимістичність, і в той же час є ознакою підвищеної лабільності нервових процесів які проявляються в швидкій мінливості емоційного настрою, схильності до впливу середовища і намагання здійснювати вплив на оточуючих.

Разом з тим для досліджуваних другої групи спостерігається чітка вираженість тенденцій, які мають протилежне спрямування. Вони визначають соціальну активність індивіда, зокрема конформність і залежність у поєднанні з підвищеною тривожністю. Виявлені індивідуально-типологічні властивості, як стиль поведінки, характеризуються надмірною орієнтацією у поведінці на загально прийняті норми. Залежність як стиль взаємодії з мікросоціумом виявився тісно пов'язаним з такими типологічними властивостями як інтроверсія і сензитивність. Поряд з цим, для досліджуваних спостерігаються спонтанно-стенічні властивості особистості, які врівноважуються тривожно-сензитивним типом реагування, що дає можливість запобігати конфліктам. Спонтанно-стенічні тенденції свідчать про те, що досліджувані прагнуть до самостійності, лідерства, які поєднуються із явно вираженою агресивністю.

Вище зазначені результати діагностичного обстеження дають підстави стверджувати, що молоді офіцери, що віднесені до другої групи, переживають певні труднощі у професійному становленні, які знаходять своє відображення у загострених особистісних тенденціях і певною мірою компенсуються полярними властивостями і є свідченням значної емоційної напруги і внутрішнього конфлікту.

Важливим показником адаптованості офіцерів є рівень їхньої самооцінки. Результати вивчення самооцінки в першій та другій групі представлені в таблиці 1.

Показники самооцінки в I та II груп

Групи	Рівень самооцінки						
	Занижений			Адекватний		Завищений	
	Неадекватно низький	Низький	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Високий	Неадекватно високий
I група	-	4,2	6,5	13,7	43,6	26,4	5,6
II група	2,8	10,8	42,8	29,4	9,5	4,7	-

Примітка: дані наведені у % до загальної кількості

Як видно з отриманих даних для більшості досліджуваних I групи властива адекватна та висока самооцінка, що характеризує їх як таких, що достатньо критично ставляться до себе, ставлять перед собою реальні цілі, вміють прогнозувати адекватне ставлення оточуючих до результатів своєї діяльності, задоволені собою, у них розвинуте відчуття власної гідності. Поведінка таких людей в основі своїй неконфліктна, а в конфлікті вони поводяться конструктивно. Внутрішньоособистісні конфлікти у них виражені слабо. У офіцерів 2 групи переважає самооцінка нижчого за середній та середнього рівня. Такі люди звертають значну увагу на свої слабкі сторони, вони прагнуть до самовдосконалення, до саморозвитку, проте вони часто невпевнені в собі, можуть бути пасивними, але при цьому вимогливі до себе та до інших, що призводить до внутрішньоособистісних та міжособистісних конфліктів. Важливою характеристикою людини є ступінь

розвитку почуття особистої відповідальності за події, що з нею відбуваються, тобто локус контролю, чи рівень суб'єктивного контролю, оскільки рівень суб'єктивного контролю пов'язаний з такими характеристиками особистості, як незалежність, самостійність в досягненні цілей, самоповага, відчуття власних сил та гідності.

При аналізі впливу локусу контролю на адаптацію офіцерів виявлено, що інтернали більш активно шукають інформацію і більш освідомлені ніж екстернали. Інтернали більш відповідально ставляться до свого здоров'я. Інтернали, які більше сподіваються на себе, не потребують зовнішньої підтримки, рідше потрапляють в ситуацію дистресу в екстремальних умовах ніж екстернали, які невпевнені в собі, потребують підтримки, заохочень, боляче реагують на покарання, покладаються на випадок чи на долю. В таблиці 2 наведено показники локусу контролю у виділених групах.

Таблиця 2

Показники локусу контролю в I та II груп

	I група		II група	
	\bar{X}	S	\bar{X}	S
Загальна інтернальність	48,7	4,5	23,9	6,6
Інтернальність в досягненнях	9,4	1,2	3,4	0,9
Інтернальність в невдачах	14,3	2,4	4,2	1,1
Інтернальність в сімейних стосунках	5,9	2,6	0,7	0,3
Інтернальність у виробничих стосунках	16,4	3,4	4,4	1,2
Інтернальність у міжособистісних стосунках	3,8	0,8	0,7	0,3
Інтернальність у здоров'ї та хворобах	4,9	1,3	1,6	0,8

Примітка: \bar{X} - середнє, S – стандартне відхилення.

У нашій вибірці досліджуваних виявилось більшість осіб з інтернальним локусом контролю – 61,2 %, при чому із

них 48,7 % – офіцери I групи і решта 13,5% у II групи.

Питання психології

Очевидно, що в цілому інтернальність сприяє психічній адаптації, а екстернальність погіршує її.

Отже, теоретичний аналіз та емпіричне дослідження труднощів соціально-психологічної адаптації молодих офіцерів до умов військово-професійної діяльності

молодих офіцерів, свідчить про те, що, безумовно, їхнє виникнення залежить від багатьох факторів, які носять як об'єктивний характер і обумовлені впливом соціального середовища, так і індивідуально-особистісних, вплив яких надзвичайно великий.

Література

1. Звернення начальника Генерального штабу-Головнокомандувача Збройних Сил України до офіцерського складу Збройних Сил України генерал-полковника Г.М. ПЕДЧЕНКО. Ухвалено військовою радою Генерального штабу Збройних Сил України 02 листопада 2010 року. Сайт Міністерства оборони України ARMYBLOG.COM.UA (блок військовослужбовця).

2. Собчик Л.Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики.- СПб.: Издательство “Речь”, 2005.– 624 с.:

3. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15. – N 1. – С. 3-18.

4. Берн Э. Трансакционный анализ и психотерапия. Пер. с англ. – СПб.: издательство "Братство", 1992. – 224 с.

5. Дружинин В.Н. Структура и логика психологического исследования. – М.: Институт психологии РАН, 1993. – 120 с.

6. Налчаджян А.О. Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегия). – Ереван: Изд-во АН Арм. ССР, 1988. – 263 с.

7. Осьодло В.І. Роль та місце психолога у військово-професійній діяльності / Актуальні проблеми психологічного забезпечення життєдіяльності військ (сил) в сучасних умовах // Матеріали II Всеармійської науково-практичної конференції [„Актуальні проблеми психологічного забезпечення життєдіяльності військ (сил) в сучасних умовах”], (Київ 29 жовтня 2009 р.) / Мін-во оборони України. Національна академія оборони України. – К. : НАОУ, 2009. – С. 24 – 27.

8. Осьодло В.І. Особливості саморегуляції поведінки суб'єкта у військово-професійній діяльності / Теорія і практика управління соціальними системами: Філософія, психологія, педагогіка, соціологія // Щоквартальний науково-практичний журнал. –Харків :НТУ «ХП», 2010. – №3. – С.84–90.